

GINČŲ, KYLANČIŲ IŠ ŠEIMOS TEISINIŲ SANTYKIŲ, ARBITRUOTINUMO GALIMYBĖS

Beata Kozubovska

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 70
El. paštas: beata.kozubovska@yahoo.com

Šio straipsnio tikslas – remiantis lyginamąja Lietuvos ir kitų valstybių teisinių sistemų analize pamėginti suformuluoti mokslines rekomendacijas, susijusias su arbitražo naudojimo galimybe ginčams, kylantiems iš šeimos teisės, spręsti Lietuvoje. Arbitražas, kaip teismo alternatyva, turėtų būti pripažintas papildomu įrankiu daugumai šeimos ginčų nagrinėti. Straipsnyje nagrinėjama, kodėl teismas nėra tinkamiausia forma nagrinėti minėtus ginčus ir turėtų būti paskutinė priemonė šeimos ginčams spręsti.

This article discusses arguable aspects of arbitrability of family related claims. By means of comparative analysis of Lithuanian and other countries legal systems, this article aims to construct recommendation regarding the possibility to make use of arbitration while solving family related disputes in Lithuania.

Įvadas

Ginčų, kylančių iš šeimos teisinių santykių, arbitruotinumai – aktuali problema tiek tarptautinėje teisėje, tiek Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje. Operatyvus sprendimų priėmimas nėra būdingas teismams, apkrautiems bylomis. Logiška, kad konkrečiam teisiniui institutui susidūrus su sunkumais (visiškai nereiškia, kad neverta tobulinti teismų sistemos), ieškoma alternatyvų. Pastaraisiais metais modernios valstybės išplėtė arbitruotinų ginčų sąrašą. Vis dėlto daugeliu atvejų ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių, paprastai yra nearbitruotini. Straipsnyje nagrinėjama, kodėl teismas nėra tinkamiausia forma spręsti minėtus ginčus.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti arbitražo galimybes būti pripažintam papildomu įrankiu daugumai šeimos ginčų nagrinėti ir suformuluoti mokslines rekomendacijas, susijusias su arbitražo naudojimo galimybe ginčams, kylantiems iš šeimos teisės, spręsti Lietuvoje.

Darbe naudoti loginis (dedukcinis), lingvistinis, teologinis, sisteminis, lyginamasis, statistinis ir istorinis metodai.

Lietuvoje šia tema literatūros nėra ir nebuvo atlikta jokių mokslinių tyrimų. Užsienyje teisės literatūros apie ginčų, kylančių iš šeimos teisinių santykių, arbitruotinumai problematiką yra mažai. Šiame darbe remiamasi teoretikų ir praktikų, kaip antai: Gary B. Born, R. Coulson, D. Hodson, Kirry monografijomis. Darbo

temos atskleidimas nebūtų visapusiškas ir be teismų praktikos analizės.

Koks yra ginčų, kylančių iš šeimos teisinių santykių, nearbitruotinumų pagrindas?

Lietuva, kaip ir dauguma jurisdikcijų, vis dar laikosi nuomonės, kad arbitražas – netinkamas metodas ginčams, kylantiems iš šeimos teisinių santykių, spręsti. Ar priešiškas arbitražui gali būti pateisinamas vien formalia fraze, kad šeimos santykiai atspindi valstybės viešąją tvarką ir dėl to patenka į išimtinę teismų jurisdikciją? Bendras veiksnys – viešasis interesas – nepateisina teismų monopolijos sprendžiant šeimos ginčus. Kadangi pozicija, kuri apibendrina ginčų, susijusių su viešąja tvarka, nearbitruotinumų koncepciją – teiginys, kad viešųjų ginčų arbitruotinumai „sužeis“ visuomenę; arbitražo skeptikų reikiama baimė, kad ginčai, susiję su viešąja tvarka, yra per sudėtingi arbitrams spręsti; askaluojama arbitražo proceso neformalumo problema; minima arbitrų pro-verslo orientacija, kuri veda prie teisės, skirtos viešųjų interesų apsaugai, ignoravimo; ar apeliacijos teisme nebuvimas [11, p. 365], tėra atgyvenusi koncepcija, kuri grindžiama baime, kad jei ginčai, susiję su viešuoju interesu, bus nagrinėjami arbitraže, kuris nėra tiesiogiai kontroliuojamas valstybės, iškilis grėsmė valstybės suverenitetui [10, p. 6]. Dauguma modernių valstybių, išplėsdamos arbitruotinų ginčų sąrašą, pakeitė minėtą nuomonę. Ne išimtis ir Lietuva. Suvokiama, kad pažangi, racionali ir demokratiška valstybė neturėtų kėsintis tiesiogiai kontroliuoti visų visuomenės gyvenimo sričių. O tam tikrų ginčų, susijusių su viešąja tvarka, perdavimas spręsti

arbitražui nesukels grėsmės demokratinės valstybės pamatams. Taigi arbitruotinumų ribojimų gali kilti iš valstybės intereso apsaugoti bendrus socialinius ir ekonominius interesus. Tačiau minėti ribojimai privalo būti pateisinami.

Lietuvoje tiek pagal galiojančio Komercinio arbitražo įstatymo 11 straipsnio 1 dalį, tiek pagal Komercinio arbitražo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto (nauja redakcija) 12 straipsnio 2 dalį ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių, negali būti perduoti arbitražui. Šios srities ginčų nearbitruotinumai veikiausiai grindžiami viešojo intereso apsaugos būtinybe. Kadangi viešasis interesas yra plati sąvoka, neaišku, koks būtent yra tas interesas, kad ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių, patenka į išimtinę teismų jurisdikciją. Viešoji tvarka nėra šio darbo dalykas, todėl plačiau šiame straipsnyje nenagrinėjama. Vis dėlto svarbu pabrėžti, kad viešoji tvarka ir arbitruotinumai nėra tapačios sąvokos. Kadangi nearbitruotinumų instituto koncepcija – tam tikros bylos negali būti perduotos arbitražui, arbitražas negali būti priimti privalomo sprendimo (neatsižvelgiant į rezultatus); o viešosios tvarkos doktrina grindžiama tuo, kad kai kurios išvados, priimtos arbitražo, prieštarauja viešajai tvarkai ir negali būti pripažintos ir vykdytinos [3, p. 772]. Tai, kad ginčas susijęs su viešuoju interesu, nedaro jo automatiškai nearbitruotino – ginčai, susiję su konkurencijos teise, apima viešosios tvarkos aspektus, tačiau paprastai yra arbitruotini [21, p. 614]. Mokslininkai pažymi, kad pastaraisiais metais viešosios tvarkos įtaka arbitruotinumui mažėja. Jie ginčija, kad nearbitruotinos ginčų kategorijos siejamos su konsensualia arbitražo prigimtimi (nėra

priemonių „pasiekti“ susijusių šalių, nesudariusių arbitražo susitarimo), o ne viešąją tvarką [10, p. 20]. Viešosios tvarkos išlyga kaip arbitruotinumą kliūtis pamažu nyksta, pavyzdžiui, suteikiant arbitražui kompetenciją nagrinėti bylas, kurios reikalauja normų, susijusių su viešąja tvarka, taikymo [8, p. 375]. Pavyzdžiui, Prancūzijos teismų praktika patvirtina, kad viešoji tvarka nėra tiesiogiai susijusi apibrėžiant ginčų arbitruotinumą, ir arbitrai įgalioti spręsti ginčą, nepaisant to, kad jam išnagrinėti reikės taikyti viešosios tvarkos nuostatas [8, p. 376]. Panaši pozicija dominuoja ir kitose Europos jurisdikcijose. Šveicarijos teismas nusprendė, kad ginčas yra arbitruotinas, nepaisant to, kad viena šalis iškelia argumentą, pagrįstą viešosios tvarkos taikymu [15, p. 71]. Viešosios tvarkos įtaka ginčų, kylančių iš šeimos teisės, arbitruotinumui turėtų būti peržiūrima ir Lietuvoje.

Antra, arbitražo negalima laikyti „antro lygio teisingumu“, tinkamas žodis šeimos teisės kontekste turėtų būti ne „negalima“ (iš anglų „*incapable*“) spręsti arbitraže, o viso labo „neleidžiama“ (iš anglų „*not permitted*“) spręsti arbitraže dėl viešosios tvarkos išlygos ir imperatyvių teisės normų [12, p. 19]. Šeimos ginčų arbitruotinumo oponentų teigimu, šie ginčai nėra arbitražo kompetencija, nes jie susiję su ypač jautriais aspektais, kurie turi būti išspręsti atsižvelgiant į visuomenės interesus [5, p. 332], o arbitražas pažeis valstybės politiką, kuri reguliuoja šeimos gyvenimo aspektus. Minėti argumentai yra kvestionuoti. Neteisinga teigti, kad arbitražas dėl savo privatinės prigimties turi būti laikomas nesugebančiu pasiekti socialiai priimtinių sprendimų ar kaip nors kitaip keliančiu pavojų socialiniam stabilumui.

Kodėl bandoma įteigti, kad arbitražas nesilaikys viešosios tvarkos reikalavimų? Nacionalinis arbitražas negali ignoruoti viešosios tvarkos, nes pagal Komercinio arbitražo įstatymo 37 straipsnio 5 dalies 2 punktą Lietuvos apeliacinis teismas naikina arbitražinio teismo sprendimą, jei nustato, kad arbitražinio teismo sprendimas prieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymų įtvirtintai viešajai tvarkai¹. Užsienio arbitražo kontekste arbitražas nerizikuos pažeisti viešosios tvarkos nuostatų, nes pagal Komercinio arbitražo įstatymo 40 straipsnio 2 dalies 2 punktą arbitražinio teismo sprendimą pripažinti ir vykdyti atsisakoma, jei Lietuvos apeliacinis teismas pripažįsta, kad to sprendimo pripažinimas ir vykdymas prieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymų įtvirtintai viešajai tvarkai². Be to, arbitruotinumą plėtra, įtraukiant šeimos ginčus, nesumenkins teismų autoriteto šioje jautrioje srityje. Atvirkščiai – skatinami bylinėjimosi kultūrą, keliamo pavojų teismų sistemai, nes teismų krūvis didės, teismų išlaikymo išlaidos taip pat didės ir to padarinys – prastės teismų darbo kokybė. Taigi arbitražas turėtų būti skatinamas, kad teisėjai būtų „rezervuojami“ tik patiems sudėtingiausiems atvejams, kai šeimos nesugeba išspręsti ginčų kitomis priemonėmis. Be to, šeimos ginčų kontekste nėra „būtina nubrėžti linijos tarp viešo ir privataus teisingumo“ [10, p. 5], mat ši citata, dirbtinai atskirianti viešą (teismų) ir privatų (arbitražų) teisingumą, tik padidina skepticizmą ir nepasitikėjimą arbitražu. Šiame straipsnyje nebus analizuojama, ką reiškia teisingumo sąvoka, tačiau svarbu

¹ Ši pagrindą teismas tikrina *ex officio*.

² Ši pagrindą teismas tikrina *ex officio*.

pabrėžti, jog nusprendę savo ginčus spresti arbitraže žmonės tiki, kad šis būdas yra teisingas.

Trečia, šeimos ginčų arbitruotinumą oponentų pasvarstymas, kad minėti ginčai neturėtų būti arbitruotini dėl tariamos šalių nelygybės, kuri užkerta galimybę išreikšti šalių tikrąją valią, nebėra aktualus. Kaip antai vartotojų ginčai, kur tradiciškai vartotojai laikomi silpnėse šalimi, tampa arbitruotini moderniose valstybėse. Svarbu pabrėžti, kad arbitražo procesas vyksta tik tada, kai šalys jį pasirenka (iš anglų „opt in“³). Nagrinėjant lyginamuoju aspektu akivaizdu, kad vartotojo sutikimas nagrinėti ginčą arbitražu yra labiau kvestionuotinas. Vidutinis pirkėjas paprastai neatkreipia dėmesio į arbitražinę išlygą pirkimo–pardavimo sutartyje, tai gali net ir nežinoti ją esant. O savanoriškumas, sutartinė arbitražinio susitarimo prigimtis kur kas labiau atsispindi šeimos ginčų arbitraže. Šeimos ginčai ir Lietuvoje turėtų tapti arbitruotini kaip dar viena sritis, kuri anksčiau priklausė teismų monopolijai.

Taigi iš esmės vienintelis šeimos arbitražo skeptikų iškeliamas argumentas, susijęs su viešąja tvarka, nepateisina minėtų ginčų priklausymo išimtinai teismų kompetencijai.

Arbitražas kaip patrauklus teismo konkurentas nagrinėti šeimos ginčus

Ginčams, kylantiems iš šeimos teisinių santykių, hipotetiškai tapus arbitruotinais Lietuvoje ir kitose valstybėse, arbitražas

kaip teismo alternatyva turėtų būti pasirenkamas tik tada, jei šalys manytų, kad šis būdas yra priimtinesnis. Priežastis, dėl kurių pasirenkamas arbitražas ar teismas, taikliai apibūdino žymus Niujorko šeimos teisės teisininkas Alexander Lindey, kuris yra pasakęs, jog šalys nėra pasirengusios ilgai laukti, kad užgydytų senas žaizdas; jos nori skubaus sprendimo; nesant sveiko proto ir padarumo elementų jos įsipainioja į teismo procesą; nebent šalys trokšta keršto ar gauna blogą patarimą, kitos priežasties, dėl kurios apsimokėtų kreiptis į teismą, nėra [4, p. 24]. Tai jokiū būdu nereiškia, kad visi ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių, bus nagrinėjami arbitražu. Visada išliks bylų, kur Lietuvos ar užsienio valstybės teismo įsikišimas bus būtinas ir pageidaujamas.

Išlaidų mažinimas

Nepaisant paplitusios nuomonės, kad arbitražas kainuoja mažiau negu teismo procesas, Lietuvoje ir kitose valstybėse yra priešinga pozicija, kad arbitražui ne visada reikia mažiau išteklių. Ši nuomonė dažnai grindžiama argumentu, kad šalys privalo sumokėti už arbitro paslaugas (dėl atlygio dažnai gali būti deramasi), o teisėjams jie neturi mokėti atlyginimo. Vėlgi būtina atsižvelgti į visus veiksnius. Arbitražo atveju šalys turi daugiau galimybių susitarti dėl joms patogaus laiko bylai nagrinėti. Tai leidžia sutaupyti pinigų auklei, neprarasti darbo užmokesčio, o teismo procesai vyksta ištisas darbo dienas, dėl arbitražo galima susitarti vakarais ar savaitgaliais, kad nereikėtų aukoti darbo valandų [27, p. 2]. Be to, arbitražo atveju šalys yra laisvos susitarti dėl bylos nagrinėjimo trukmės – tai leidžia sumažinti išlaidas. Šei-

³ Priešingybė „opt out“ opcijai, kai pasirinkimas ginčą nagrinėti arbitraže yra „užprogramuotas“, nebent šalys jo atsisako.

mos arbitražo skeptikai linę teigti, kad arbitražas nebus pigesnis, jei po jo galbūt bus teismo procesas [29, p. 16]. Šis šeimos arbitražo oponentų teiginys nėra pagrįstas, vėliau straipsnyje bus pabrėžta, kad arbitražo sprendimo peržiūra teisme turi būti griežtai ribojama, o tai leistų išlaikyti ir nedideles išlaidas.

Operatyvus sprendimų priėmimas

Laikas sprendžiant šeimos ginčus yra ypač svarbus. Operatyvus sprendimų priėmimas nėra būdingas teismams, apkrautiems bylomis. Lietuvos teismai nepateikia statistikos apie bylų trukmę nuo gavimo iki nagrinėjimo pradžios. Palyginus 2006 ir 2010 metų bylų, kylančių iš šeimos teisinių santykių, nagrinėjimo vien pirmosios instancijos teisme trukmę matyti, kad ji gerokai padidėjo [30]. Išnagrinėjus panašų ginčų, kylančių iš šeimos teisinių santykių, skaičių⁴ 2006 metais – per laikotarpį iki 6 mėnesių išnagrinėta 91 proc. bylų, nuo 6 iki 12 mėnesių 7 proc. bylų, nuo 12 mėnesių ir daugiau – 2 proc. bylų; 2010 metais atitinkamai išnagrinėta 82 proc., 13 proc. ir 5 proc. bylų⁵.

Arbitraže ginčo nagrinėjimas užtrunka trumpiau ir dėl to, kad jame nėra instancinės sistemos, kuri egzistuoja teismuose. Tad kodėl iš šalių atimama galimybė greitai išspręsti ginčą? Daug laiko trunkantis teismo procesas (netikrumas) neigiamai

veikia santykius pasibaigus santuokai; ypač dėmesys atkreiptinas į vaikų stabilumo poreikį [29, p. 10].

Vėlgi šeimos ginčų arbitruotinum oponentai teigia, kad tik idealiu arbitražo atveju ginčo sprendimo yra pasiekama per savaites palyginti su mėnesiais ar metais trunkančiais teismo procesais. Arbitražas neužkirs kelio ilgam procesui, jei nepatenkinta arbitražo sprendimu šalis jį kvestionuos teisme [29, p. 16]. Šis šeimos arbitražo skeptikų argumentas yra lengvai atremiamas – griežtai ribojant arbitražo sprendimų peržiūros teisme pagrindus.

Arbitrų pasirinkimas ir kompetencija

Jei šalys nesugeba pačios išspręsti ginčo, joms turi būti sudaryta galimybė pasirinkti arbitrus. Taigi, jei tėvai sugeba bendrauti, nėra priežasties, kodėl jie privalo akceptuoti sprendimą, kas geriausiai atitinka vaikų interesus, priimtą teisėjo, kurio vertybės gali kardinaliai skirtis nuo tėvų. O arbitražo tribunolui šalys gali parinkti skirtingų tautybių, valstybių, kultūrų arbitrus, tai yra byla bus išnagrinėta šalių pasirinktų arbitrų, kurie suvokia šalių kilmę ir mąstyseną [12, p. 10]. Arbitrų pasirinkimas yra labai svarbus, nes šio proceso tikslas yra priimti tokį sprendimą, kuris būtų artimiausias sprendimui, kurį priimtų tėvai [29, p. 25]. Arbitras priima gyvybiškai svarbų sprendimą, lemsiantį vaikų ateitį. Todėl arbitru gali būti paskirtas tik tas asmuo, kuriuo šalys pasitiki ir kuris turi panašią vertybių skalę ir lūkesčius bei panašią poziciją vaikų poreikiams tenkinti. Šalių galimybė pasirinkti sprendimą priimsiantį subjektą leistų šeimai išlaikyti šeimos gyvenimo autonomiją savo rankose.

⁴ Per 2006 metus bylų, susijusių su šeimos teisiniais santykiais, išnagrinėta 22 901, o per 2010 metus – 22 346. Statistika pateikta <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>.

⁵ Statistikos analizė atlikta remiantis <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/> pateikta statistika. Per 2006 metus išnagrinėta 145 286 civilinės bylos, 2010 metais – 206 423 bylos. Taigi teismų krūvis padidėjo ir atitinkamai pailgėjo bylų nagrinėjimo trukmė.

Dar vienas momentas – teisės turi eiti kartu su pareigomis. Jei valstybė prežiuruotų, kad didesnę finansinę ir kitokią atsakomybę už buvusius sutuoktinius ir vaikus prisiima ji pati, galbūt tai būtų tam tikras pateisinimas, kodėl valstybė turėtų teisę labiau kištis į šeimos gyvenimą [13, p. 55]. Tačiau kadangi realybė kitokia – pirmiausiai atsakomybė už vaikus tenka išsiskyrusiems tėvams, o tarpusavio išlaikymo pareiga, jei reikalinga, taip pat tenka jiems. Kodėl valstybė turėtų neleisti šalims bent pasirinkti asmens, kuris priims sprendimą, jei pareigos saisto buvusius sutuoktinius? Be to, nėra tinkamo pateisinimo, kodėl valstybės kišimasis, kuris, kaip teigiama, yra minimalus šeimos gyvenimui, staiga gerokai padidėja, kai kyla ginčas. Šalių santykiai gali baigtis po skyrybų, tačiau ir tai ne visada, išlaikymo pareiga gali likti, be to, atsakomybė už vaikus nesibaigia santuokai pasibaigus.

Dažnai teigiama, kad teisingumas ne tik turi būti vykdomas, bet ir matoma, kad jis vykdomas (iš anglų kalbos „justice should not only be done but also should be seen to be done“). Galimybė pasirinkti arbitražą šalims užtikrintų, kad jiems svarbūs šeimos aspektai yra vertinami rimtai ir nebus pateikti spręsti atsitiktinai paskirtam teisėjui [7, p. 2]. Visiškai nereiškia, kad abejojama teisėjų kompetencija, tačiau gali atsitikti, jog sudėtinga byla atiteks teisėjui, neturinčiam pakankamai patirties, ir tai padidins klaidos galimybę. Arbitraže šalys gali paskirti arbitru, pavyzdžiui, išėjusį į pensiją teisėją ar kitą savo srities profesionalą [27, p. 2].

Šeimos ginčų arbitruotinumą yra susijęs su arbitrų patirtimi, kompetencija ir netiesiogiai suponuoja įsiskaičiusią suvokimą, kad arbitražas be pagrįstos priežasties

netinka šeimos ginčams spręsti. Šeimos teisės ginčai gali būti tinkamai išspręsti ir paskirtų valstybės asmenų – teisėjų, ir privačių asmenų, pasirinktų šalių, – arbitrų. Vien kreipimasis į teismą negarantuoja tinkamo ginčo sprendimo. Ginčo sprendimas turi būti kokybiškas. Teisėjų kompetencija tam tikroje srityje gali skirtis. O arbitrai veikia laisvoje savireguliacinėje rinkoje. Arbitrų konkurencija yra kertinis akmuo, užtikrinantis šalių satisfakciją galutiniu ir vykdytinu sprendimu. Taigi nekompetentingas privatus arbitras tiesiog neišlaikytų konkurencijos. Kitas aspektas – kai kurie skirtumai tarp arbitrų ir teisėjų yra dirbtinai sukuriami. Pavyzdžiui, „Teisėjas yra socialinis inžinierius ta prasme, kad jis turi spręsti ginčą neperžengdamas viešo intereso ribų“ [10, p. 126]. Ar yra logiškų argumentų, kurie pagrįstų teiginį, kad arbitras nesuinteresuotas teisingai spręsti ginčo ir rizikuos sprendimo privalomumu ir vykdytinumu? Šeimos ginčų nearbitruotinumą daugiausia yra nepagrįstas ir, atrodo, išlieka nepagrįstas prietaras dėl arbitražo.

Nors dažnai šalys pasirenka vienasmenį arbitražą⁶, sprendžiant sudėtingas bylas šalys gali norėti, kad arbitražą sudarytų, pavyzdžiui, trys arbitrai. Šeimos ginčai dažnai yra emocionalaus konteksto ir arbitras, turintis tam tikrą psichologo kvalifikaciją, gali būti reikalingas, pavyzdžiui, nustatant globą. Ar tuo atveju, kai šeimos ginčui, susijusiam su sudėtingais finansiniais aspektais, išspręsti reikalingas arbitras, kuris išmano nekilnojamojo turto ar verslo realią situaciją. Tai leistų sutaupyti išlaidas ekspertui ir, be to, nesusiklostytų

⁶ Paprastai dėl lėšų taupymo. Tačiau tokį pasirinkimą gali lemti ir kita priežastis – noras, kad procesas vyktų sklandžiai, be jokių nesutarimų tarp arbitrų.

situacija, kai teisiškai sprendimą priims teisėjas, tačiau realiai eksperto nuomonė priimant sprendimą bus lemiama.

Procesiniai arbitražo klausimai

Šeimos arbitražo oponentai, teigiantys, kad minėti ginčai turi likti monopolizuoti teismų, tvirtina, kad lankstus arbitražo procesas neturi visų reikiamų priemonių šeimos ginčams spręsti. Pavyzdžiui, nėra formalių įrodinėjimo taisyklių, todėl arbitras gali priimti įrodymus, kurie tiesiogiai nėra susiję su ginčo dalyku [29, p. 16]. Pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 180 straipsnį teismas priima tik tuos įrodymus, kurie patvirtina ar paneigia turinčias reikšmės bylai aplinkybes – teismas nustato įrodinėjimo apimtį. Tačiau šeimos ginčų arbitruotinumui priešininkai pamiršta, kad šalys pasirenka arbitražą, nes nori būti ir išklaustytos, o ne tik pateikti informaciją, kuri atitinka procedūrinės taisyklės. Be to, šalys gali susitarti dėl laiko limitu pateikiant įrodymus, kas užtikrins, kad kiekviena šalis daugiau dėmesio skirs su ginču susijusiems faktams, tai irgi padės sutaupyti lėšų.

Šeimos arbitražo oponentai kaip arbitruotinumui kliūtį nurodo ribotą ar visišką sprendimo motyvų nebuvimą. Motyvai gali būti nepateikti norint užtikrinti proceso privatumą ir konfidencialumą, riboti teismų galimybę peržiūrėti sprendimus ir taupyti lėšas. Vėlgi arbitražas kyla iš sutarties, kuri gali būti modifikuota pagal šalių poreikius ir galima išplėsti motyvuojamąją dalį.

Taigi procedūriniai skirtumai tarp arbitražo ir teismo proceso nekompromituoja arbitražo mechanizmo. Priešingu atveju visi ginčai, net grynai piniginiai, turėtų būti nearbitruotini. Ypač įvertinus jų ben-

drą įtaką ekonomikai ir visuomenei, kuri gerokai peržengia šalių sudarytos sutarties ribas. Taigi arbitražo procesas nepažeidžia fundamentalių proceso reikalavimų ir atitinka Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnį [10, p. 126].

Specifiniai atvejai, susiję su vaikais

Jei buvę sutuoktiniai nesugebėtų bendradarbiauti, norėdami susitarti dėl vaikų gyvenimo po skyrybų, kaip antai: gyvenamosios vietos, lankymo, išlaikymo, tada teismų intervencija būtų neišvengiama. Tačiau jei buvę sutuoktiniai pageidauja pasitelkti pasirinktą arbitražą, kuris nuspręstų dėl vaikų gyvenimo aspektų po santuokos nutraukimo, nėra pateisinamų priežasčių, kodėl teismas turėtų įsikišti. Buvę sutuoktiniai, nepaisant pasibaigusios santuokos, pirmiausia atsako už savo vaikus. Galima nustoti būti sutuoktiniu, bet ne tėvu, nes partneriai net būdami „teisiškai svetimi“ neturi „atsisakymo“ (iš anglų „opt out“) opcijos būti tėvais [13, p. 54, 55]. Tai, kas labiausiai atitinka vaikų interesus, turi būti įvertinta iš racionalių tėvų perspektyvos, jei tai neturi žalingo efekto vaikams. Tai yra, jei tėvai išlaiko socialiai priimtino elgesio standartą [29, p. 37] augindami savo vaikus, jiems turėtų būti suteikta galimybė kreiptis į arbitražą.

Bendras šeimos teisės principas – valstybė nesikiša į šeimos gyvenimą, jei jų elgesys yra priimtinas visuomenėje, tai yra vaikai nėra užguiti ir panašiai. Taigi jeigu iš tėvų nėra atimtos teisės, jie turi turėti pirmenybę priimti sprendimus, susijusius su savo vaikų gyvenimu. Kai šalys negali susitarti, joms turėtų būti sudaryta galimybė bent jau pasirinkti metodą ir asmenį, kuris už juos nuspręs.

Ginčų, kylančių iš šeimos teisinių santykių, judėjimas arbitruotinum link (teismų praktika)

Lietuvoje ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių, nėra arbitruotini, todėl teismų praktikos nėra ir tenka nagrinėti užsienio valstybių bylas.

Pirma byla, pralaužusi ledus šeimos ginčų arbitruotinum link – 70-aisiais metais Niujorke priimtas *Freidberg v. Freidberg* [19, p. 926] sprendimas, kur teisėjas nusprendė, kad ginčas, susijęs su mokyklos parinkimu vaikui ir mokesčiu už mokslą, yra arbitruotinas. Nors sprendimo motyvacinė dalis nėra stiprioji jo pusė, šitoje byloje teismas patvirtino, kad ginčo dalykas yra ne toks svarbus kaip globos paskyrimas, toks ginčas yra arbitruotinas. Panaši pozicija buvo išreikšta *Rakoszynski v. Rakoszynski* [23, p. 36] byloje, 1997 metais Niujorko teismas nusprendė, kad vaiko išlaikymo klausimas yra arbitruotinas, bet globos ir lankymo aspektai – ne.

Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) byloje *Sheets v. Sheets* [26, p. 927] teismas nusprendė, kad nėra priežasčių, kodėl po skyrybų atsiradę reikalai, įskaitant ir globos skyrimą, negalėtų būti arbitruotini. Šis sprendimas galėjo būti laikomas nauja era plečiant arbitruotinum sąvoką, įskaitant šeimos ginčus, teismams paliekant teisę peržiūrėti sprendimus, jei jie neatitinka geriausių vaikų interesų⁷. Nagrinėtina keletas aspektų.

⁷ Kitos bylos: Kanados teismo sprendime *Duguay v. Thompson-Duguay* [18, p. 32] nurodoma, kad su globa susiję aspektai yra arbitruotini, bet teismas turi teisę peržiūrėti sprendimą, jei jis neatitinka geriausių vaiko interesų; Šiaurės Karolinos teismo byloje *Crutchley v. Crutchley* [17, p. 33] teismas pasisakė, kad ginčai, susiję su globa ir vaiko išlaikymu, yra arbitruotini, bet

Visų pirma, jei arbitruotinum sąvoka būtų išplėsta ir į ją įeitų šeimos ginčai, ar reikėtų nustatyti papildomų saugiklių? Ar arbitrų sprendimas turėtų būti peržiūrimas teismo *de novo*, ar turėtų būti galutinis?

Agur v. Agur [14, p. 927] byloje teismas savo argumentais sukėlė neaiškumą. Atsisakė perduoti su globos klausimais susijusią bylą arbitražui ir išreiškė poziciją, kad dviejų lygių procesas (galimybė arbitražo sprendimą peržiūrėti teisme *Sheets v. Sheets* [26, p. 927]) nėra racionalus, nes trukdo greitai baigti procesą ir neatitinka vaikų geriausių interesų. Išanalizavus teismų praktiką akivaizdu, kad teismai dvejoja, ar arbitražas yra tinkama priemonė geriausiems vaikų interesams nustatyti.

Kitokios pozicijos laikomasi Kanadoje, kuri yra proarbitražinė šeimos ginčiuose. *Lalonde v. Lalonde* [20, p. 36] byloje teismas laikėsi pozicijos (globos kontekste), kad keisti arbitražo sprendimus nėra teismų vaidmuo, nebent yra padaryta teisės klaida, dėl kurios arbitražo sprendimas bus panaikintas. Kitoje byloje *Robinson v. Robinson* [24, p. 29] (šeimos turto kontekstas) teismas nustatė, kad nesant esminės arbitražo sprendimo klaidos jis neturi būti teismo diskrecijos objektas spręsti bylą *de novo*. Panašūs argumentai išsakyti buvusių sutuoktinių išlaikymo byloje *O'Connor v. O'Connor* [22, p. 30]. Manytina, kad teismo nesikišimo (iš anglų kalbos „*hands off*“) pozicija, taikytina komerciniame arbitraže, turėtų būtų taikoma šeimos arbitraže, kad būtų užtikrintas sprendimo ga-

gali būti peržiūrimi ir modifikuojami teismo; Šiaurės Karolinos teismo byloje *Rustad v. Rustad* [25, p. 33] aiškiai pasakyta, kad teismas visada turi paskutinį žodį peržiūradamas ir modifikuodamas arbitražo sprendimus, susijusius su globa.

lutinumas, jei toks sprendimas nepažeidžia viešosios tvarkos. Jei teismas galėtų laisvai kištis į arbitražo sprendimą, šeimos arbitražo egzistavimas būtų kvestionuotinas, nes jis būtų laikomas tik repeticija prieš teismo procesą. Joks ginčo nagrinėjimo metodas neapsaugotas nuo klaidos galimybės. Remiantis ekonomiškumo principu, negalima leisti neriboto apeliacijų skaičiaus teismuose, nes tai nėra teatras su begale repeticijų. Visi šeimos arbitražo pranašumai gali išnykti, jei arbitražo sprendimas būtų neribojamai peržiūrimas teismų [29, p. 6]. Nors tai, kad nėra apeliacijos, Lietuvos teisininkų dažnai laikoma arbitražo proceso trūkumu, arbitražo sprendimo galutinumas yra pranašumas. Vertėtų atsikratyti „instancinio mentaliteto“ ir tinkamai rengtis nagrinėti bylą nuo proceso pradžios, tai leis priimti operatyvų sprendimą.

Kaip minėta straipsnyje, tai nereiškia, kad visi ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių, bus sprendžiami arbitražu. Visada išliks bylų, kur Lietuvos ar užsienio valstybės teismo įsikišimas bus būtinas ir pageidaujamas. Gana kontroversiškas yra tam tikrų šeimos teisės aspektų, kaip antai globos nustatymas ir smurtas šeimoje, arbitruotinumas. Skeptiškai vertintinas globos aspektų nearbitruotinumas, nes nėra pagrįstų argumentų, kodėl šie ginčai negalėtų būti sprendžiami arbitražu. Tačiau pateisinama išimtis, susijusi su smurtu šeimoje, nes arbitrai neįgalioji (arba turi ribotą įgaliojimą), pavyzdžiui, skirti laikinąsias apsaugos priemones (pagal Komercinio arbitražo įstatymo pakeitimo įstatymo projektą (nauja redakcija) siūloma išplėsti galimybes arbitražui taikyti laikinąsias apsaugos priemones); tai gali sukelti silpnesnei šaliai didesnę pavojų

[29, p. 46]. Tokiu atveju šalys netektų galimybės viename procese visiškai išspręsti ginčą (iš anglų kalbos „one-stop-shop“), jei arbitražas pats negalėtų nuspręsti dėl visų ginčo aspektų [29, p. 8]. Be to, tokie ginčai galėtų būti nearbitruotini, nes arbitražo susitarimas galėtų nebūti visiškai savanoriškas, nes silpnesnės šalies tikrosios valios išreiškimą būtų galima kvestionuoti. Pavyzdžiui, moterys, patyrusios smurtą namuose, įsitikinusios, kad teismas yra tinkamiausias būdas nagrinėti tokias bylas [29, p. 46].

Išvados

Nėra pagrįstų motyvų, kurie pateisintų teismų monopoliją spręsti ginčius, kylančius iš šeimos teisinių santykių. Iš esmės vienintelis šių ginčų arbitruotinumą oponentų iškeliamas argumentas, susijęs su viešąja tvarka, nepateisina minėtų ginčų priklausymo išimtinai teismų kompetencijai. Pozicija, grindžiama baime, kad jei ginčai, susiję su viešuoju interesu, bus nagrinėjami arbitraže, kuris nėra tiesiogiai kontroliuojamas valstybės, iškilis grėsmė valstybės suverenitetui, tėra atgyvenusi koncepcija. Dauguma modernių valstybių, išplėsdami arbitruotinų ginčų sąrašą, pakeitė minėtą nuomonę. Ne išimtis ir Lietuva. Suvokiama, kad pažangi, racionali ir demokratinė valstybė neturėtų kėsintis tiesiogiai kontroliuoti visų visuomenės gyvenimo sričių. O tam tikrų ginčų, susijusių su viešąja tvarka, perdavimas spręsti arbitražui nesukels grėsmės demokratinės valstybės pamatams.

Negalima absoliutinti nei teismo, nei arbitražo kaip vienintelio tinkamo ginčų, kylančių iš šeimos teisinių santykių, na-

grinėjimo būdo. Šeimos teisės ginčai gali būti tinkamai išspręsti ir paskirtų valstybės asmenų – teisėjų, ir privačių asmenų, pasirinktų šalių, – arbitrų. Vien kreipimasis į teismą negarantuoja teisingo ginčo sprendimo. Todėl tiek arbitražą, tiek teismą ginčų, kylančių iš šeimos teisinių santykių, nagrinėjimo kontekste reikia vertinti ne kaip eliminuojančius vienas kitą, bet kaip papildančius, kurie gali egzistuoti kartu.

Nesant pagrįstų ginčų, kylančių iš

šeimos teisinių santykių, arbitruotinumą ribojimo pagrindų, Lietuvoje turėtų būti sukurta palanki ir saugi atmosfera šeimos arbitražui. Nekyla abejonų, kad šeimos arbitražui, kaip ir kiekvienam alternatyviam ginčų nagrinėjimo metodui, reikės laiko, kad Lietuvos teisinė sistema ir praktikai priimtų jį kaip potencialų ginčų nagrinėjimo būdą ir suvoktų jo pranašumus; pripažintų papildoma adekvačia ir visaverte priemone šeimos ginčams spręsti.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1996, nr. 39-961.
2. Komercinio arbitražo įstatymo pakeitimo įstatymo projektas (nauja redakcija). *Valstybės žinios*, 2008, nr. 87-3463.

Specialioji literatūra

3. BORN, Gary, B., *International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2009.
4. COULSON, R., Family Arbitration- An Exercise in Sensitivity, 3 Fam. L.Q. 22, 1969.
5. GAILLARD, E.; ir SAVAGE, J. *Fouchard Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration*. The Hague, Boston, London: Kluwer Law International, 1999.
6. HASSON, E. Setting a standard or reflecting reality? The 'role' of divorce law, and the case of the family law act 1996. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2003, 17.
7. HODSON, D. Family Law Arbitration. *Family Law*, 2002, Vol. 32, 694.
8. KIRRY. Arbitrability: Current Trends in Europe. *Arbitration International*. 1996, Vol. 12, No. 4.
9. MALESON, Spencer, J.; ir ZAMMIT, J., P. Mediation-Arbitration: A Proposal for Private Resolution of Disputes between Divorced or Separated Parents. *Duke Law Journal*. 1976, Vol. 1976, No. 5.
10. MISTELIS, L., A.; ir BREKOULAKIS, S., L. *Arbitrability: International & Comparative Perspectives*. The Hague: Kluwer Law International, 2009.

11. PARK. National Law and Commercial Justice, Safeguarding procedural Integrity in International Arbitration. 63 *Tulane Law Review*, 1989, 648, 700. In LOURENS, M. The issue of „Arbitrability” in the Context of International Commercial Arbitration. *11 South African Mercantile Law Journal* 363, 1999.
12. REDFERN, M.; HUNTER, N.; ir BLACKABY, Konstantine, Partasides. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. London: Sweet & Maxwell, 2004.
13. SYMES, P. Indissolubility and the clean break. *The Modern Law Review*. 1985, Vol. 48, No.1.

Teismų sprendimai

14. *Agur v. Agrur*, (1973) 33 N.Y.2d 643, 301 N.E.2d 555, 347 N.Y.S.2d 588, quoted in MALESON, Spencer, J.; ir ZAMMIT, J., P. Mediation-Arbitration: A Proposal for Private Resolution of Disputes between Divorced or Separated Parents. *Duke Law Journal*. 1976, Vol. 1976, No. 5.
15. Ampalgas, (1975) Chambre des Recours du Canton de Vaud. *Journal des tribunaux*. 1981, III, 71;
16. *Clibbery v Allan and Another*, (2001) EWCA Civ 45. In *Family Law Reports Volume. 2*, 819.
17. *Crutchley v. Crutchley* (1982) 293 S.E.2d 793 N.C. quoted in Paper prepared for the Ministry of Attorney General of British Columbia by Catherine Morris. *Arbitration of Family Law Disputes in British Columbia*, 2004 [interaktyvus. Žiūrėta 2010 02 08]. Prieiga per internetą: <http://www.bcjusticereview.org/working_groups/family_justice/paper_07_07_04.pdf>.

18. *Duguay v. Thompson-Duguay*, (2000) O.J. No. 1541, 7 R.F.L. (5 th) 301 (Sup. Ct.), quoted in Paper prepared for the Ministry of Attorney General of British Columbia by Catherine Morris. *Arbitration of Family Law Disputes in British Columbia*, 2004 [interaktyvus. Žiūrėta 2010 02 04]. Prieiga per internetą: <http://www.bcjusticereview.org/working_groups/family_justice/paper_07_07_04.pdf>.
 19. *Freidberg v. Freidberg*, (1960) 23 Misc. 2d 196, 201 N.Y.S.2d 606 Sup. Ct., quoted in MALESON, Spencer, J.; ir ZAMMIT, J., P. Mediation-Arbitration: A Proposal for Private Resolution of Disputes between Divorced or Separated Parents. *Duke Law Journal*. 1976, Vol. 1976, Nr. 5.
 20. *Lalonde v. Lalonde*, (1994) O.J. No. 2556 (Ontario Court of Justice – General Division), quoted in Paper prepared for the Ministry of Attorney General of British Columbia by Catherine Morris. *Arbitration of Family Law Disputes in British Columbia*, 2004 [interaktyvus. Žiūrėta 2010 01 10]. Prieiga per internetą: <http://www.bcjusticereview.org/working_groups/family_justice/paper_07_07_04.pdf>;
 21. *Mitsubishi Motors Corp. v. Soler Chrysler-Plymouth Inc.*, (1985) 473 U.S. 614, 626-27 (U.S. S.Ct).
 22. *O'Connor v. O'Connor*, (1990) O.J. No. 2693 (Ontario Family Court), quoted in Paper prepared for the Ministry of Attorney General of British Columbia by Catherine Morris. *Arbitration of Family Law Disputes in British Columbia*, 2004 [interaktyvus. Žiūrėta 2010 01 10]. Prieiga per internetą: <http://www.bcjusticereview.org/working_groups/family_justice/paper_07_07_04.pdf>.
 23. *Rakoszynski v. Rakoszynski*, (1997) 663 N.Y.S.2d 957 App. Div., quoted in Paper prepared for the Ministry of Attorney General of British Columbia by Catherine Morris. *Arbitration of Family Law Disputes in British Columbia*, 2004 [interaktyvus. Žiūrėta 2010 01 17]. Prieiga per internetą: <http://www.bcjusticereview.org/working_groups/family_justice/paper_07_07_04.pdf>.
 24. *Robinson v. Robinson*, (2000) O.J. No. 3299), quoted in Paper prepared for the Ministry of Attorney General of British Columbia by Catherine Morris. *Arbitration of Family Law Disputes in British Columbia*, 2004 [interaktyvus. Žiūrėta 2010 02 09]. Prieiga per internetą: <http://www.bcjusticereview.org/working_groups/family_justice/paper_07_07_04.pdf>.
 25. *Rustad v. Rustad* (1984) 314 W.E.2d. 275 (N.C. Ct. App) , quoted in Paper prepared for the Ministry of Attorney General of British Columbia by Catherine Morris. *Arbitration of Family Law Disputes in British Columbia*, 2004 [interaktyvus. Žiūrėta 2010 02 07]. Prieiga per internetą: <http://www.bcjusticereview.org/working_groups/family_justice/paper_07_07_04.pdf>.
 26. *Sheets v. Sheets* (1964) 254 N.Y.S.2d 323, quoted in MALESON, Spencer, J.; ir ZAMMIT, J., P. Mediation-Arbitration: A Proposal for Private Resolution of Disputes between Divorced or Separated Parents. *Duke Law Journal*. 1976, Vol. 1976, Nr. 5.
- Elektroniniai dokumentai**
27. *Model us family arbitration act* (iniciative). American Academy of Matrimonial Lawyers Arbitration Committee, 2004 [interaktyvus. Žiūrėta 2010 02 04]. Prieiga per internetą: <http://www.aaml.org/tasks/sites/default/assets/File/docs/publications/Model_Fam_Law_Arbitration_Act_1.htm>.
 28. Overview by Lord Justice Mance. Early Settlement of Disputes and the Role of the Judge. In *1st European Conference of Judges „Early settlement of disputes and the role of judges“*, 2003 [interaktyvus]. Žiūrėta 2010 02 07]. Prieiga per internetą: <<http://www.coe.int/judges>>.
 29. Paper prepared for the Ministry of Attorney General of British Columbia by Catherine Morris. *Arbitration of Family Law Disputes in British Columbia*, 2004 [interaktyvus. Žiūrėta 2010 01 24]. Prieiga per internetą: <http://www.bcjusticereview.org/working_groups/family_justice/paper_07_07_04.pdf>.
 30. Teismų statistika [interaktyvus]. Žiūrėta 2011 02 22]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>>.

SHOULD FAMILY DISPUTES BE ARBITRATED?

Beata Kozubovska

S u m m a r y

I firmly believe that the most efficient way to resolve family disputes is amongst the parties themselves. The latter process can be facilitated by use of a mediator where needed. Unfortunately, aforementioned method does not always work. Nevertheless, I am passionately committed to the idea that court still should be the last resort as it is not the best venue to address family law disputes. Therefore, family arbitration as an alternative may come into play even in cases where mediation has

broken down. The fact that there has not been much ink spilt on the use of arbitration in family disputes suggests that arbitration does not have its common application in aforementioned disputes. I encourage countries that are hostile toward use of arbitration in family law, for instance Lithuania, to consider such option; as I do not see any obstacles to transfer family arbitration into systems that do not make use out of it, just as any other concept in law that was transposed from one jurisdiction into other.

Įteikta 2011 m. vasario 28 d.

Priimta publikuoti 2011 m. birželio 15 d.